

The debate between Classical Realism and Utopian Idealism on Collective Security in the Interwar Period

Bogdan Iulian Ranteş
PhD.

Abstract: The present study aims to analyze the main ideas of realism and utopian idealism in the international relations of the interwar period and how they have been applied. In the beginning, the exponential theories of the two currents issued by their most important representatives will be presented, focusing on the realists Edward-Hallet Carr and Hans Morgenthau. In the second part of the paper, the way the League of Nations functions according to the principles of utopian idealism and the causes that led to its failure at the beginning of the Second World War, as well as the most important critics brought by the realists, will be exposed. Finally, an analysis will be made of how realists believe that the League of Nations could have functioned effectively and would not have reached the outbreak of war.

Keywords: League of Nations, Edward Hallet-Carr, Hans Morgenthau, peace, war.

1. Principalele idei ale realismului și idealismului utopic

Școala realistă a relațiilor internaționale își are originea în perioada dintre cele două războaie mondiale, însă maxima influență a realismului s-a consumat în timpul Războiului Rece, fiind într-o permanentă luptă de idei cu liberalismul. Odată cu prăbușirea U.R.S.S. realismul a încetat să mai aibă o influență puternică asupra relațiilor internaționale, lăsând locul școlilor alternative cum ar fi constructivismul sau postmodernismul. Principali exponenți ai realismului au fost (sau sunt) printre alții Edward Hallet Carr, Hans Morgenthau, Henri Kissinger, Kenneth Waltz, Raymond Aron, John Hertz ș.a.

Morgenthau merge până acolo încât identifică nu mai puțin de șase principii ale realismului politic. Primul dintre acestea consideră că politica este guvernată de legi obiective, cu rădăcini în natura umană. Al doilea principiu se referă la importanța conceptului de interes, definit în termeni de putere. Acest concept este văzut ca nodul ce leagă rațiunea care încearcă să înțeleagă politica internațională de faptele care trebuie înțelese. Următorul principiu este legat tot de interes, acesta fiind considerat esența politicii, și nefiind afectat de circumstanțe de loc sau de timp. În emiterea acestui principiu Morgenthau s-a inspirat din activitatea diplomaților din secolul XIX, chiar el recunoscând asta, citându-l pe lordul Salisbury care afirma că *singura legătură de uniune care rezistă între națiuni este absența oricăror interese conflictuale*¹. Principiul al patrulea se referă la moralitatea acțiunilor politice, realismul considerând că principiile morale universale nu pot fi aplicate acțiunii statelor, ci trebuie trecute prin filtrul circumstanțelor concrete ale timpului și spațiului. Penultimul principiu se referă la refuzul realismului politic de a identifica aspirațiile morale ale unei națiuni individuale cu legile morale care guvernează universul. În sfârșit ultima lege a realismului susține autonomia sferei politice din punct de vedere intelectual.

La începuturile sale, teoria realistă se rezuma la a critica organizarea sistemului mondial din perioada interbelică, precum și curentul care influența atunci gândirea factorilor de decizie, numit idealism, sau utopism conform lui E.H.Carr. De altfel, nenumărați autori consideră că acest realism clasic s-a născut practic din anti-idealism.

¹ Hans Morgenthau, *Politica între Națiuni*, București, Polirom, 2007, p.50.

Idealismul a apărut odată cu sfârșitul Primului Război Mondial, atunci când, după cum afirmă Steffano Guzzini, rolul diplomației și al războiului au fost regândite din temelii². Noua politică avea ca scop găsirea cauzelor care au dus la începerea războiului, precum și evitarea acestora pe viitor. Practic, în viziunea idealiştilor războiul trebuia contracarat prin orice mijloc, redefinind astfel înțelesul și scopul politicii externe, ba chiar și modalitatea de a concepe relațiile externe. Ei vizau crearea unui mediu internațional în care un război să fie imposibil de realizat, acest lucru putând fi făcut prin înlocuirea politicii puterii cu un sistem al securității colective. Astfel, comunitatea internațională, în întregul ei, trebuia să se opună și să împiedice într-un mod mai eficient folosirea ilegală a violenței. Pentru realizarea acestui obiectiv era necesar crearea unui organism internațional, din care să facă parte toate statele democratice, care urma să devină instrumentul diplomației internaționale. Printre primii care au adoptat această nouă mentalitate s-a numărat și președintele de atunci al Statelor Unite, Woodrow Wilson.

Referitor la război, idealişții au ajuns la concluzia că există două tipuri de cauze care au stat la baza izbucnirii războiului: obiective și subiective. Cea mai importantă dintre primele este aceea că nu sistemul, ci guvernul unui stat este principalul vinovat în apariția unui conflict, deoarece nu țin cont de interesele propriilor cetățeni. Cele vizate sunt în special guvernele nedemocratice, împotriva cărora trebuiau luate măsuri. Principala cauză subiectivă este legată de activitatea vechii diplomații, condamându-se faptul că deciziile se luau peste capul populației, criticându-se de asemenea diplomația secretă³, aceasta fiind considerată una din principalele cauze ale izbucnirii Primului Război Mondial, cele două blocuri combatante fiind constituite în acest fel, în urma unor tratate secrete.

Primele critici realiste asupra acestui tip de politică au apărut încă din acea perioadă, însă lucrările care au stat la baza creării acestui curent au apărut imediat după sfârșitul războiului. Cei doi analiști considerați a fi întemeietorii realismului clasic au fost Edward Hallet Carr și Hans Morgenthau, iar lucrările lor de referință au fost *The Twenty Years Crisis* (Carr) și *Politica între Națiuni* (Morgenthau).

Prima contradicție între cele două curente a fost legată de rolul războiului în sistemul internațional. În gândirea lor, idealişții considerau că, pentru ca evenimentetele din 1914 se nu se mai repete, războiul trebuia eliminat, militând pentru rezolvarea pașnică a oricărui conflict. În schimb realiștii, deși erau și ei motivați la acea vreme de limitarea conflagrațiilor, susțineau că războiul este un mijoc necesar, care nu trebuie neglijat. Mai mult realismul mergea până acolo încât considera că politica internațională trebuia să se adapteze războiului total, pacea nefiind altceva decât o prelungire a acestuia.

Cel dintâi care a atacat idealismul a fost Carr, în ediția secundă a lucrării sale amintite mai sus, apărută în 1946. El și-a bazat atacul în primul rând prin contestarea existenței armoniei intereselor, fiind de părere că idealismul are trei mari defecte: motivația este considerată prioritară față de interese, etica față de politică și teoria față de practică, iar realismul este exact opusul acestor concepte. Cu alte cuvinte, realismul este o cercetare a consecințelor, este empiric și sceptic, adică analizează întâi urmările acțiunilor pe care urmează să le desfășoare, apoi restul. De asemenea, nu judecă politica pe baza unui proiect teoretic anterior, ci se raportează la situația din prezent. De asemenea, realismul se raportează la principiul de ce este lumea nu ce este ea⁴.

Carr consideră că ideile idealiste cu privire la armonia intereselor își au originea în gândirea economică liberală, pe scurt numită politica *laissez-faire*.

El a susținut că relația dintre realism și utopie era dinamică și dialectică. Chiar dacă era un critic sever al gândirii utopice din anii '30 și '40, el a recunoscut că realismul fără utopie ar putea degenera într-o *realpolitik* cinică: „*realismul consecvent exclude patru lucruri care par să fie ingredientele esențiale ale oricărei reflecții politice eficiente: un*

² Steffano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European, 1999, p. 46.

³ *Ibidem*, p. 49.

⁴ *Ibidem*, p.54.

scop finit, un apel emoțional, un drept al judecății morale și o bază pentru acțiune”⁵.

2. Aplicarea celor două teorii în sistemul internațional din perioada interbelică

Influența gândirii idealiste din perioada interbelică s-a materializat imediat după sfârșitul Primului Război Mondial, atunci când a fost înființată Societatea Națiunilor, organismul internațional ce a avut un rol esențial în această perioadă. Principalul scop al acesteia era acela de a evita cauzele care au stat la baza producerii Primului Război Mondial, ba mai mult mergea până la considerentul că războiul trebuie interzis definitiv. Într-un astfel de climat, Societatea își asuma rolul de a supraveghea punerea în aplicare a hotărârilor ce se luau în cadrul său, precum și rolul de mediator în cazul în care apăreau conflicte interstatale, acestea fiind automat rezolvate pe cale pașnică. La aceste acțiuni trebuiau să participe activ toate țările membre, astfel că pentru prima dată a fost pus în aplicare, la nivel mondial, sistemul securității colective. Sancțiunile pentru cei ce încălcau legea erau extrem de diversificate, pornind de la sancțiuni economice și diplomatice și ajungând până la utilizarea forței colective în vederea asistării victimelor agresiunii. Organizația a fost înființată în anul 1919, la inițiativa președintelui american Woodrow Wilson care, după cum am spus mai sus, fusese printre primii oameni politici contaminați de acest curent. În momentul creării, din ea au făcut parte toate țările învingătoare din Primul Război Mondial, precum și unele care au fost neutre. La scurt timp, S.U.A. au fost nevoite să se retragă, la presiunile Congresului, care dorea o revenire la politica izolaționistă ce a caracterizat acest stat până la Primul Război Mondial, astfel că Liga Națiunilor rămânea fără principalul pilon de susținere și în același timp garantul menținerii securității colective.

De acest eveniment este legată și una din direcțiile criticii realismului asupra idealismului și anume faptul că, deși se voia a fi o organizație globală, Societatea Națiunilor nu a avut decât pentru scurt timp printre membri săi, statele cele mai importante la nivel mondial, anume S.U.A. și U.R.S.S.. Astfel, acțiunile organizației nu puteau fi eficiente chiar dacă aceasta avea pretenția ca orice stat, indiferent că era sau nu membru, să-i respecte deciziile.

Principala bază pe care se susținea Liga Națiunilor era menținerea *statu quo*-ului realizat la Conferința de la Paris din 1919. Carr a afirmat că optimismul și credința în securitatea colectivă ca și instituirea Ligii Națiunilor, creată pentru a o pune în aplicare, s-au bazat pe ipoteza eronată potrivit căreia toate marile puteri din sistemul internațional erau mulțumite cu *statu quo*-ul teritorial și politic. Într-o lume de state suverane cu puteri inegale, aceasta era însă o improbabilitate. Prin urmare, conflictul dintre state nu era doar o consecință a eșecului de a se înțelege între ele, ci și rezultatul inevitabil al unor aspirații incompatibile care ar fi putut fi rezolvate doar prin negociere prin prisma echilibrului de putere și nu făcându-se apel la principii „universale” de conduită morală. De aceea, el a respins ideea că pacea ar putea rezulta din reproducerea în relațiile dintre state a proceselor juridice sau legislative care puteau fi impuse de state doar în spațiul lor intern⁶.

Afirmațiile lui Carr sunt întărite de faptul că astfel de state, ce contestau *statu quo*-ul din 1919 existau chiar în rândul Societății Națiunilor provocând chiar războaie, cum s-a întâmplat în cazul Japoniei și al Italiei, care într-un final au fost nevoite să părăsească Liga.

Un alt reprezentant al școlii realiste care a vorbit despre securitatea colectivă din perioada interbelică a fost Hans Morgenthau. El vede în aceasta cea mai importantă încercare făcută în mod oficial pentru a depăși deficiențele unui sistem complet descentralizat de aplicare a dreptului⁷. P

⁵ E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, ediția a doua, Macmillan, Londra, 1946, p.88.

⁶ M. Griffiths, *Relații Internaționale : școli, curente, gânditori*, București, Ziua, 2003, p. 26.

⁷ Hans Morgenthau, *op.cit.*, p. 320.

entru a opera ca un instrument de prevenire a războiului Morgenthau este de părere că securitatea colectivă trebuia să îndeplinească trei condiții: 1) *sistemul colectiv trebuie să fie capabil să genereze în orice moment o putere atât de covârșitoare împotriva unui potențial agresor încât acesta să nu îndrăznească niciodată să conteste ordinea instituită prin respectivul sistem colectiv;* 2) *cel puțin acele state a căror forță combinată ar îndeplini cerințele de la 1 trebuie să împărtășească o concepție similară despre securitatea pe care sunt chemate s-o apere;* 3) *acele state trebuiesă fie dispuse să-și subordoneze interesele politice opuse binelui comun definit în termenii apărării colective a tuturor statelor membre ale sistemului*⁸.

Cu alte cuvinte, conform lui Morgenthau, securitatea colectivă pe care vroia să o impună Societatea Națiunilor a fost inexistentă ea fiind mai mult formală și fiind pusă în aplicare cu adevărat doar în câteva cazuri, ceea ce a condus de altfel și la eșecul Societății în tentativa sa de a menține cu orice preț pacea și statu quo-ul existent la nivelul anului 1919.

3. Concluzii

Această dezbateră dintre școala realistă și cea idealistă a reprezentat prima dezbateră din istoria relațiilor internaționale. De altfel această disciplină și-a cunoscut începuturile, ca știință chiar în această perioadă. Modul în care s-a desfășurat Primul Război Mondial a pus pe gânduri întreaga clasă conducătoare din statele învingătoare. Era nevoie de un nou tip de politică externă și de o nouă organizare la nivel mondial în vederea evitării producerii unei noi conflagrații mondiale. Produsul acestei gândiri numite idealistă sau utopică a fost crearea în 1919 a Societății Națiunilor, primul organism internațional cu reprezentare la nivel mondial. Aceasta se angaja să mențină statu quo-ul existent la nivelul anului 1919 și să asigure securitatea în lume. Principala idee a acestui organism era aceea de interzicere a războiului prin orice mijloace, chiar dacă, după cum am văzut mai sus, în Pactul de constituire a Societății războiul se putea folosi în anumite condiții.

De asemenea, la început, Societatea Națiunilor se adresa doar statelor învingătoare în război, învinsele fiind, pentru moment, excluse.

Atacul realismului împotriva acestei stări de fapt a apărut imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, acesta considerând influența idealistă asupra Societății Națiunilor ca având o mare contribuție la izbucnirea conflagrației mondiale. Principalul aspect de care se legau realității Carr și Morgenthau era evitarea folosirii intervențiilor militare în rezolvarea diferendelor ceea ce a dus, în majoritatea cazurilor, la o ineficiență în menținerea securității colective a acestei instituții, iar în final la izbucnirea celui mai sângeros conflict din istorie.

Un alt aspect important văzut de realiști se referă la universalismul pe care Societatea Națiunilor dădea impresia că îl are. Aceasta avea pretenția ca toate statele, indiferent că erau sau nu membre, trebuiau să-i respecte deciziile. Acest universalism era pe bună dreptate utopic atât timp cât din rândurile Societății nu făceau parte principalele puteri ale vremii. Mă întreb ce s-ar fi întâmplat dacă S.U.A. sau, de ce nu, U.R.S.S. ar fi atacat vreun stat membru al Societății Națiunilor. Mă îndoiesc de faptul că Marea Britanie sau Franța ar fi îndrăznit să ia o măsură împotriva americanilor.

Se pare că, mai ales spre finalul său, Societatea Națiunilor ducea o politică temătoare încercând să prelungească cât mai mult ceea ce devenise inevitabil și anume războiul. Așa se explică faptul că a tolerat excesiv de mult comportamentul agresiv al unor state, cum ar fi spre exemplu Germania, principiile de bază ale organizației fiind lăsate uitării. De asemenea Societatea își pierduse și ultima umbră de legitimitate pe care o avea deoarece tot mai multe state se retrăgeau din aceasta, iar dezbaterile din cadrul Adunării Generale a acesteia devenind pur demagogice.

Aceiași realiști consideră că Al Doilea Război Mondial putea fi evitat dacă Societatea Națiunilor ar fi dus o altfel de politică, mai agresivă față de cei care încălcau regulile și, de ce nu, chiar să folosească forța în vederea pedepsirii acestora. De altfel, unul din principiile de bază ale

⁸ *Ibidem*, p.450.

realismului este acela că războiul este un mijloc necesar politicii externe, pacea fiind de fapt o prelungire a acestuia.

În concluzie, proiectul propus de idealişti în vederea asigurării statu quo-ului și anume Societatea Națiunilor a fost un fiasco total, nereușind să atingă idealul propus, adică o societate perfectă dominată de pace în care războiul să nu existe. Acest ideal a fost, pe bună dreptate, catalogat de Carr ca fiind o utopie, aplicarea lui la societatea internațională de la acea vreme fiind sortită eșecului.

BIBLIOGRAPHY

1. Carr, Edward Hallett, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, ediția a doua, Macmillan, Londra, 1946.
2. Griffiths, Martin, *Relații Internaționale: școli, curente, gânditori*, București, Ziua, 2003.
3. Guzzini, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Iași, Institutul European, 1999.
4. Morgenthau, Hans, *Politica între Națiuni*, București, Polirom, 2007.